

УДК 657

Мельник К.П.
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ

Розглянуто наукові підходи до трактування сутності «організація» та «організація контролю» для уточнення їх змісту та з'ясування діалектичної єдності і послідовності. Досліджено вимоги та рекомендації міжнародних і вітчизняних нормативних актів щодо організації обліково-аналітичної та контрольної діяльності в державі й у конкретному суб'єкті господарювання.

Ключові слова: організація, контроль, управління, внутрішньогосподарський контроль, оперативний контроль.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены научные подходы к трактовке сущности «организация» и «организация контроля» для уточнения их содержания и выяснения диалектического единства и последовательности. Исследованы требования и рекомендации международных и отечественных нормативных актов по организации учетно-аналитической и контрольной деятельности в государстве и в конкретном субъекте хозяйствования.

Ключевые слова: организация, контроль, управление, внутрихозяйственный контроль, оперативный контроль.

ANNOTATION

The scientific approaches to the interpretation of the essence of «organization» and «organization of control» are considered in order to clarify their content and clarify the dialectical unity and consistency. The requirements and recommendations of international and domestic normative acts concerning the organization of accounting-analytical and control activities in the state and in a specific economic entity are investigated.

Key words: organization, control, management, internal control, operational control.

Постановка проблеми. Механізм управління діяльністю підприємств в умовах невизначеності та прискореної глобалізації зазнав суттєвих змін та ускладнень. Кризові явища, корупція, необґрунтованість соціально-економічної політики держави привели до формування нових підходів у системі менеджменту підприємства. Ефективне управління діяльністю забезпечується повсякчасним спостереженням за здійсненням кожної окремо взятої господарської операції з метою оптимізації витрат та економічного використання засобів і предметів праці. Така потреба управління забезпечується оперативним контролем, який здійснюється в процесі господарювання та є гарантом якості і своєчасності інформації для прийняття рішень. Оперативний контроль, що дає змогу своєчасно реагувати на появу відхилень та вживати відповідних коригувальних заходів з їх усунення, відіграє ключову роль у результативному функціонуванні підприємств. Саме про це вдало зауважують О.Ю. Редько, І.І. Пилипенко, Т.О. Каменська, які пишуть: «Для того, щоб усі успішно функціонували, збільшували обсяги виробництва продукції та знижували її собівартість, раціонально використовували за призначенням

матеріально-грошові засоби, виконували свої обов'язки щодо погашення боргів постачальникам та державі, правильно організовували та вели бухгалтерський облік, виникає потреба в щоденному внутрішньогосподарському контролі та аналізі. Контроль як функція управління дає змогу своєчасно виявити й усунути ті умови і чинники, які не сприяють ефективному веденню виробництва і досягненню поставленої мети» [1, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про зростання значення функції оперативного контролю як ефективного засобу управління свідчать останні результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, таких як Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, Н.Г. Виговська, В.М. Жук, М.Я. Дем'яненко, В.А. Дерій, І.К. Дрозд, Є.В. Калюга, Г.Г. Кірейцев, В.Г. Лінник, Ю.Я. Литвин, Л.В. Нападівська, О.А. Петрик, Л.В. Сотнікова, Р.Б. Чейз, В.О. Шевчук та інші. Науковці звертали увагу на визначення змісту оперативного контролю, досліджували його інформаційне забезпечення, категорії та показники. Але проблеми тлумачення сутності організації контролю як управлінської діяльності та визначення вимог до неї залишалися поза увагою і потребують детально дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Тому вважаємо за необхідне вивчити та проаналізувати наукове обґрунтування сутності поняття «організація» та вимог до організації контрольної-управлінської діяльності на підприємстві з метою уточнення її змісту і формулювання основних критеріїв побудови і функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація контрольної діяльності – це складний багатоступеневий процес, який вимагає детального вивчення теоретичних основ щодо сутності та ролі організації в системі менеджменту.

Процес організації ефективно діючого контролю в сучасних умовах господарювання є досить невивченим напрямом вітчизняної науки. Ситуація пояснюється історичними фактами та державними перетвореннями в країні. У період планово-адміністративної економіки, що характеризувалася суворим державним наглядом за всіма напрямками діяльності підприємств, досить велика увага приділялася всеохоплюючому народному контролю. Основними його ор-

ганізаційними і методичними прийомами було проведення раптових перевірок, звірок, інвентаризацій та оглядів, що в сукупності формували систему оперативного контролю. Значення оперативного контролю в соціалістичному суспільстві зростало серед усіх гілок влади та сфер управління. Його роль у досягненні високих результатів господарювання, збереженні та розвитку соціалістичних норм та настроїв трудящих сформувала достатні підстави для пошуку методів та підходів впровадження його в практику сучасних підприємств.

Перебудова форм та відносин власності зумовила деформацію системи управління і, як наслідок, зміну системи контролю на підприємствах пострадянського світу. Розвиток приватного та колективного сектору і практично повне зникнення державного спричинило формування нових підходів до побудови контрольної системи.

Результати наукових досліджень впродовж останніх десятиріч свідчать про значні розробки та досягнення в галузі контролю. Достатньо уваги було приділено організаційним засадам внутрішньогосподарського контролю та аудиту. Однак організація оперативного контролю висвітлена оглядово, про що говорить незначна кількість наукових праць та літературних джерел із цього питання. Для проведення комплексного дослідження його організаційних засад необхідно вивчити та узагальнити основи організації контролю загалом з метою з'ясування їх відповідності ознакам, меті та завданням оперативного контролю.

С.В. Мочерний вважає організацією сукупність процесів або дій, які викликають об'єднання елементів, частин у ціле, утворення життєздатної, стійкої системи; це внутрішня впорядкованість, взаємодія відносно незалежних частин цілого, зумовлені його будовою та загальною метою [2, с. 230]. О. Богданов доводить, що будь-яка людська діяльність об'єктивно є організовуючою або дезорганізовуючою. Найчастіше термін «організувати» означає групувати людей для будь-якої мети, координувати та регулювати їхні дії в душі доцільної єдності [3, с.]. Р.А. Белоусов, А.А. Модин розглядають організацію, заздалегідь визначаючи завдання, зміст, послідовність та строки здійснення необхідних робіт. Організація усуває надлишкові витрати часу, виникнення різного роду збоїв у діяльності трудових колективів [4, с. 86]. На думку В.І. Леніна, організація контролю в широкому розумінні слова включає в себе такі елементи, як розроблення заходів із виконання прийнятого рішення; вибір основних шляхів реалізації; чіткий порядок постановки прийнятого на контроль рішення; визначення характеру і строків періодичної перевірки; залучення до контролю широкого активу громадськості; підведення підсумків реалізації постановки та інформування про це; аналіз підсумків проведеного контролю і висновки про них [5, с. 127].

Сучасні дослідники формують висновки щодо організації контролю. Н.Г. Виговська вважає, що організація контролю – це складне поняття, яке виражає взаємозв'язок двох тлумачень: організація як впорядкованість взаємопов'язаних елементів та організація як сукупність цілеспрямованих контрольних процесів і дій [6, с. 348]. В.П. Пантелеев під організацією внутрішньогосподарського контролю розуміє стійку, впорядковану сукупність підрозділів із контролю (осіб, які виконують контроль) з їх ієрархічними взаємозв'язками, що відображають упорядкованість як по вертикалі, так і по горизонталі управління [7, с. 231]. Т.П. Смержанюк, Т.В. Шрам, В.Є. Труш доводять, що організація внутрішньогосподарського контролю – це впорядкування взаємозв'язків системи контролю та процесу виробництва, в межах якого здійснюються конкретні заходи [8, с. 36].

Наводити та давати оцінку трактувань учених як з об'єктивного, так і з суб'єктивного погляду можна безкінечно, оскільки наукові дослідження в цій галузі тривають і є актуальними для будь-яких економічних умов та відносин. Але аналіз та узагальнення наукових поглядів дали змогу встановити, що під організацію часто розуміють об'єднану діяльність людей; стан, вид системи; елемент управлінської системи; внутрішню впорядкованість; сукупність явищ, процесів, дій; сукупність взаємозалежних стадій (етапів) та інше. У результаті можна дійти висновку, що організація – це важливий елемент управління, а оскільки контроль є ключовою функцією управління, то його належна організація сприяє високій ефективності діяльності підприємств.

В.І. Ленін, досліджуючи роль контролю в управлінні соціалістичною власністю, приділяв увагу і його організації. Він зазначав, що організація контролю в широкому розумінні слова включає в себе такі елементи, як розроблення заходів із виконання прийнятого рішення; вибір основних шляхів реалізації; чіткий порядок постановки прийнятого на контроль рішення; визначення характеру і строків періодичної перевірки; залучення до контролю широкого активу громадськості; підведення підсумків реалізації постановки та інформування про це; аналіз підсумків проведеного контролю і висновки про них [5, с. 127]. Більшість із запропонованих елементів організації є актуальними і сьогодні під час здійснення оперативного контролю. Вони передбачають дотримання чіткості виконання завдань посадовими особами, посилення відповідальності, дотримання етичних норм та правил поведінки, що є одними із основних принципів оперативного контролю. Але вважаємо недоцільним та фактично неможливим залучення широкого кола громадськості до здійснення контролю в сучасних умовах. Досягти всебічної гласності контролю було реальним у часи проведення досліджень В.І. Леніна, оскільки держава тоді вимагала

дотримання такого принципу і сама брала на себе зобов'язання із виконання такого завдання. Сьогодні, коли рівень гласності щодо проведення контрольних заходів та оприлюднення результатів контролю зумовлюється потребами та інтересами іншого власника, здебільшого приватного, роль та участь громадськості обмежується або ліквідується повністю.

Сучасні дослідники організації контролю (Н.Г. Виговська, В.П. Пантелеєв, Т.П. Сморжанюк, Т.В. Шрам, В.С. Труш, Ю.Я. Литвин та інші) до її характерних ознак відносять спрямованість та впорядкованість. Вважаємо, що ці риси є прийнятними та необхідними для якісного становлення системи оперативного контролю. Дієвість організаційних засад, а саме спрямованості на конкретний результат та впорядкованості елементів і етапів контрольного процесу, забезпечать підвищення ефективності всієї діяльності, окремих структурних підрозділів, посилення відповідальності, економне витрачання ресурсів підприємства та обґрунтоване прийняття управлінських рішень.

Окрім аналізу та оцінки енциклопедичних видань і наукової літератури, комплексне дослідження організації оперативного контролю передбачає розкриття основних положень законодавчих та нормативних документів усіх рівнів щодо цього питання. Характеристика та вимоги

до організації контролю згідно з міжнародними та національними нормативними актами згруповані та представлені у таблиці 1.

Узагальнення та оцінка положень основних нормативних актів стосовно організаційних засад внутрішнього контролю свідчить, що за кордоном, у країнах із розвинутою ринковою економікою, приділяється більше уваги впровадженню ефективних механізмів внутрішнього контролю. Крім того, визначені чіткі принципи його дії, категорії, елементи, відповідальність та повноваження суб'єктів, передбачено створення гнучких моделей контролю з метою забезпечення потреб управлінського персоналу. Вітчизняне законодавство суттєво відстає від західних стандартів щодо організації ефективно діючого внутрішнього контролю, що накладає відбиток на економіку підприємств та країни загалом. Тому сьогодні гостро стоїть проблема розроблення основних організаційних засад контролю з урахування результатів наукових досліджень, позитивного зарубіжного досвіду з обов'язковим аналізом його щодо пристосування у вітчизняній практиці та врахуванням специфіки діяльності кожного окремо взятого підприємства чи галузі.

Розкриття організаційних засад оперативного контролю не передбачене на законодавчому рівні зарубіжних країн та України. Але він як

Таблиця 1

Характеристика та вимоги до організації контролю згідно з міжнародними та національними нормативними актами [9]

Нормативно-правовий документ	Характеристика
стаття 1 Лімської декларації керівних принципів контролю, прийнята 9 Конгресом Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI) у 1977 році	Організація контролю є обов'язковим елементом управління суспільними фінансовими ресурсами, оскільки результатом такого управління є відповідальність перед суспільством.
стандарт «Інтегрованої (концептуальної) основи внутрішнього контролю», що розроблена американським Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредуея (COSO)	Організації можуть оцінити і визначити шляхи вдосконалення систем контролю. COSO визначає внутрішній контроль як процес, здійснюваний радою директорів компанії, менеджментом, іншим персоналом для забезпечення розумної гарантії досягнення таких цілей, як ефективність та економічна доцільність операцій; надійність фінансового звітування; узгодженість із відповідними законами та нормативами. Г.Г. Кірейцев з цього приводу зазначив, що за системою внутрішнього контролю COSO керівництво підприємством і персонал відповідають за виявлення ризиків, побудову і вдосконалення цієї системи.
Міжнародний стандарт аудиту 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту»	До елементів системи внутрішнього аудиту належать: моніторинг внутрішнього контролю; перевірка фінансової і господарської інформації; перевірка економічності та продуктивності діяльності, включаючи нефінансові заходи контролю суб'єкта господарювання; перевірка законів, нормативних актів та інших зовнішніх вимог, а також політики, директив управлінського персоналу та інших внутрішніх вимог.
Закон України «Про підприємства в Україні»	Внутрішній контроль організується (створюється) для задоволення внутрішніх користувачів економічної інформації, а порядок і методика його здійснення, цілі і завдання визначаються потребами саме цих користувачів.
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Відповідальність за ведення бухгалтерського та внутрішньогосподарського обліку покладається на керівника. Також стаття 10 цього Закону передбачає, що «для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань».

«серцевина» чи фундаментальна основа внутрішнього контролю має враховувати вимоги до його організації.

Висновки. Отже, враховуючи загальнонаукове розуміння поняття «організація», її роль у системі управління, значення організації контролю, в тому числі внутрішньогосподарського, для результативності господарювання, а також беручи до уваги зміст, мету, завдання та особливості оперативного контролю, вважаємо, що організація оперативного контролю – це комплекс цілеспрямованих заходів, впорядкованих за характером здійснення і термінами проведення, що відповідає поточній господарській ситуації та потребам управління на кожен момент.

Раціональність організації оперативного контролю на підприємствах полягає у максимальному врахуванні теоретичних основ, практичних рекомендацій дослідників цього наукового напрямку, а також, безумовно, положень нормативних документів. Дотримання основних принципів становлення і функціонування системи оперативного контролю забезпечить йому якісне та ефективне здійснення відповідно до власної мети та цілей управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каменська Т.О. та ін. Облік, аналіз та внутрішній аудит витрат виробництва: Навч. посіб. / Т.О. Каменська, І.І. Пилипенко, О.Ю. Редько. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. 128 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.
3. Богданов А.А. Тектология (Всеобщая организационная наука). Кн. 1-2. М. Экономика, 1989.
4. Белоусов Р.А., Модин А.А. Учиться работать и хозяйствовать по-новому: (Беседы об управлении). М. Экономика, 1988. 176 с.
5. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 44.
6. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія організація: Монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 532 с.
7. Пантелеев В.П. Концепція внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств: методологія, організація, розвиток. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. К.: 2009. 33 с.
8. Сморгонюк Т.П. та ін. Внутрішній контроль в процесі управління виробництвом: Навчальний посібник / Т.П. Сморгонюк, Т.В. Шрам, В.Є. Труш / За ред. В.Є. Труша. К., 2009. 284.
9. Мельник К.П. Організація оперативного контролю в сільському господарстві: теоретико – практичні аспекти. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 9 (33). Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. Луцьк, 2013. С. 423-429.

REFERENCES:

1. Kamensjka, T.O. and Pylypenko, I.I. and Redjko, O.U. (2007), *Oblik, analiz ta vnutrishnii audyt vytrat vyrobnytstva: Navch. posib [Accounting, analysis and internal audit of production costs: Training Manual]*, IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, Ukraine.
2. Mochernuj, S.V. (2001), *Ekonomichna entsyklopedia: U trokh tomakh [Economic Encyclopedia: In three volumes]*, Akademia, Kyiv, Ukraine.
3. Bogdanov, A.A. (1989), *Tektolohiya (Vseobshchaia orhanyzatsyonnaia nauka) [Tectology (Universal Organizational Science)]*, Ekonomika, Moskov, Russia.
4. Belousov, R.A. and Modyn, A.A. (1988), *Uchit'sja rabotat' i hozjajstvovat' po – novomu: (Besedy ob upravlenii) [Learn to work and manage in a new way: (Conversations about management)]*, Jekonomika Moskov, Russia.
5. Lenin, V.I., *Polnoe sobranie sochinenij [Full composition of writings]*.
6. Vyhovska, N.G. (2008), *Hospodarskyi kontrol v Ukraini: teoriia, metodolohiia orhanizatsiia: Monohrafiia [Economic control in Ukraine: theory, methodology organization: Monograph.]*, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
7. Panteleiev, V.P. (2009), *Concept of internal control of enterprises activity: methodology, organization, development*.
8. Smorzhoiuk, T.P. and Shram, T.V. and Trush V.E. (2009), *Vnutrishnii kontrol v protsesi upravlinnia vyrobnytstvom: Navchalnyi posibnyk [Internal control in the production management process: A manual]*, Kyiv, Ukraine.
9. Melnyk, K.P. (2013), *Organization of operational control in agriculture: theoretical and practical aspects, Economic sciences. Series Accounting and Finance. Collection of scientific works. Lutsk National Technical University, no 9, pp. 423-429.*

Melnyk K.P.
*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF CONTROL AND MANAGEMENT ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

The mechanism of business activity management under conditions of uncertainty and accelerated globalization has undergone significant changes and complications. Effective management of activities is ensured by continuous monitoring of the implementation of each individual economic operation in order to optimize costs and make more economical use of tools and labour. This management need is provided by operational control, which is carried out in the process of managing and is a guarantor of quality and timeliness of information for decision-making.

Operational control, allowing timely response to the occurrence of deviations and taking appropriate corrective measures to eliminate them, plays a key role in the efficient operation of enterprises.

The scientific approaches to the interpretation of the essence of “organization” and “organization of control” are considered in order to clarify their content and clarify the dialectical unity and consistency. Analysis and synthesis of existing scientific views allow establishing that the organization is often understood as a united activity of people; condition, type of system; an element of the management system; internal ordering; a set of phenomena, processes, actions; a set of interdependent stages, and so on.

As a result, it can be concluded that an organization is an important element of management, and since control is a key management function, its proper organization contributes to the high efficiency of enterprises.

Requirements and recommendations of international and domestic normative acts concerning the organization of accounting-analytical and control activities in the state and in a specific economic entity are investigated. We believe that the organization of operational control – a set of targeted actions, organized according to the nature of implementation and timing, corresponds to the current economic situation and management needs for each moment.

The rationality of the organization of operational control at enterprises is to maximally take into account the theoretical foundations, practical recommendations of researchers of this scientific direction, as well as, of course, provisions of regulatory documents. Compliance with the basic principles of the establishment and functioning of the system of operational control will ensure that it performs qualitatively and effectively in accordance with its own goals and objectives of management.